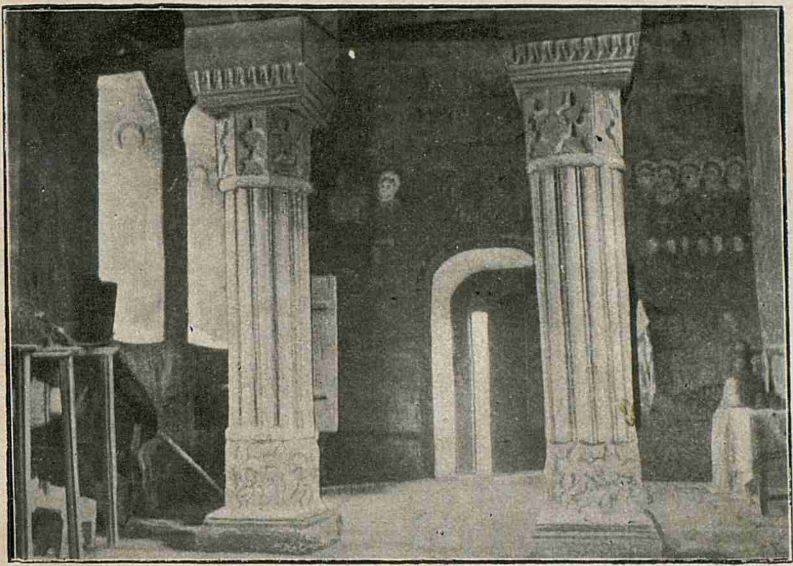
Din Publicaţiile Societăţii

„Arta Românească"

I.

Biserica din Filipeştii de Pădure

de

Al. Tzigara-Samurcaş

în colaborare cu

G. Balş şi N. Ghica

Din Publicaţiile Societăţii

„Arta Românească"

I.

Biserica din Filipeştii de Pădure. (După o fotografie înainte de ultima reparaţiune).

Biserica din
Filipeştii de Pădure

de

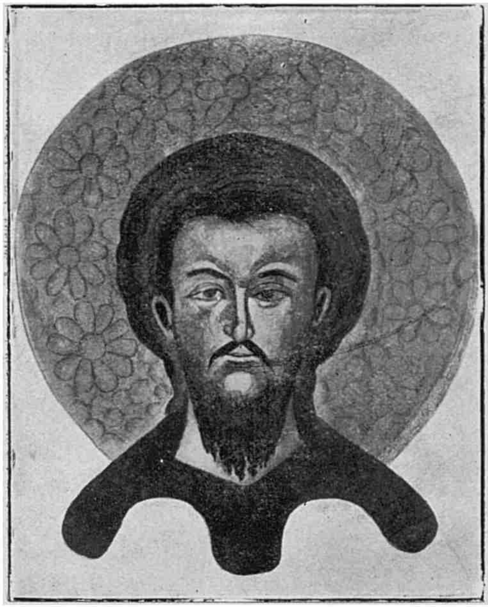
Al. Tzigara-Samurcaş

în colaborare cu

G. Balş şi N. Ghica

Cu 4 planuri şi 20 ilustraţii.

BUCUREŞTI
Instit. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-sor I. St. Rasidescu
16, Strada Doamnei, 16
1908.

Sf. Theodor Thiron; Pictură murală.

INTRODUCERE

In anii din urmă s'a produs şi în favoarea artei o mişcare îmbucurătoare. Am început să ne dăm seama de ramăşiţele artistice ale trecutului şi de îndatorirea ce avem de a le păstrà. Organele oficiale, în primul rând datoare a se îngrijì de soarta monumentelor, au început înfine să aibă o acţiune efectivă. Consolidarea sau restaurarea vechilor clădiri nu mai este o rară excepţiune, aplicată doar câtorvà din cele mai de frunte biserici ale strămoşilor noştri. Exemplul dat de M. S. Regele, încă dela începutul domniei Sale, se gene-

ralizeaza acum. Comisiunea monumentelor istorice lucreaza deasemeni azi după un program bine stabilit și sub o priceputa conducere.

Toate aceste laudabile manifestări sunt însa insuficiente pentru a repară greșelile nepăsărei noastre de până acum. Mai ales când resursele oficiale sunt înca în așà mare disproporție cu nevoile dovedite.

Acțiunea oficiala, pentru a fi mai eficace, are nevoe de sprijinul particular.

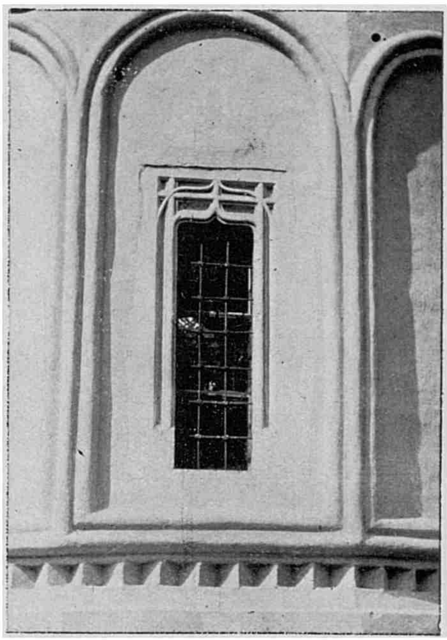
Intr'acest scop, înca din 1906, câțiva amatori de arta și iubitori ai trecutului au înființat **Societatea Arta Românească**, *sub conducerea d-lor Radu R. Rosetti și dr. I. Cantacuzino.*

Scopul acestei Societați este „de a cercetà, de a ocrotì și de a face cunoscut monumentele, obiectele de arta, frumusețile naturale, precum și orice alcatuește averea artistica sau istorica a țarilor române". Astfel glasuește art. 1 din statutele Societații.

Iar pentru atingerea acestui scop, Societatea intenționează sa faca „cercetari, ridicari de planuri, publicații, fotografii, expoziții, conferințe", pe lânga alte mijloace prevazute de asemeni în statute. In afară de colecțiile de fotografii și obiecte de arta ce s'au alcatuit și de conferințele ținute, Societatea dela început și-a propus și o serie de publicațiuni, menite sa raspândească cunoașterea monumentelor noastre.

Broșura de fața cata sa împlineasca, în parte cel puțin, cerințele statutelor. Ea cuprinde planurile, vederile și o mica descriere a unuia din numeroasele monumente înca necunoscute. E menita să contribue astfel la lamurirea

problemelor artistice din ţară. Căci, până ce nu se vor poseda cât mai numeroase asemenea publicaţii speciale asupra diferitelor tipuri de biserici, nu se va puteà arătà evoluţia adevărată a artei româneşti. Intr'acest scop Societatea îşi propune să adune acest material, cu ajutorul

Chenar de fereastră.

căruia numai se va puteà ridicà în urmă frumosul monument al unei istorii a artei româneşti.

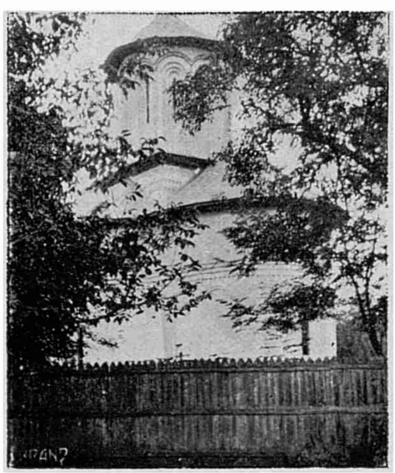
In locul descrierilor mai mult patetice decât ştiinţifice, cari au fost publicate de unii pretinşi specialişti chiar, Societatea va edità din contră lucrări, în cari documentul propriu zis să predomine faţă de descrierea literară.

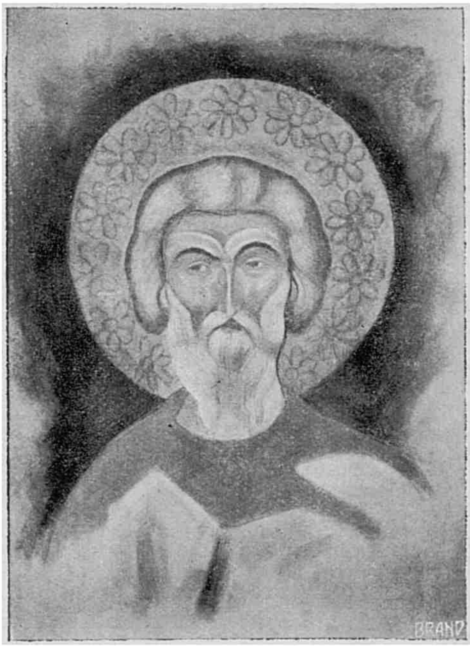
Prin planuri bune şi numeroase reproduceri, monumentele noastre vor puteà fi apreciate şi studiate chiar şi de străinii cari se interesează de arta noastră, pe care însă, din cauza lipsei de publicaţii, nu o pot cunoaşte.

Oricât de modestă dar este această primă încercare, ea îşi are însemnătatea ei, mai cu seamă dacă se va continuà seria ce acum se inaugurează.

In intenţiunea Societăţii este deasemenea editarea unui „Album artistic al României", din care o primă fasciculă va apăreà în curând.

Pentru ca acţiunea Societăţii să fie mai întinsă, e nevoe de o cât mai largă colaborare lă programul ei. Numai prin participarea efectivă a tuturor acelora cari de fapt se interesează de monumentele străbune, atât Societatea noastră cât şi arta românească în genere vor puteà să se bucure de o soartă mai bună.

Sf. Iliasar; pictură murală.

O dovadă neîndoelnică a credinței nestrămutată a strămoșilor noștri sunt numeroasele biserici ridicate de ei. Ele apar ca semnele cele mai arătoase ale evlaviei și tot deodată ale simțului lor artistic și ale generozității lor. Căci nu fără oarecari sacrificii materiale sunt ridicate și apoi înzestrate și întreținute aceste frumoase locașuri ale Domnului. Toți se iau la întrecere la asemenea fapte bune: fiecare vrând să ridice un templu mai mândru și bogat. Boerul cu mai puțină dare de mână se mulțumește cu un paraclis al casei sale, iar câteun voevod, cu vază și avere, ridică până la patruzeci de biserici și mânăstiri.

Din toate neamurile boereşti, din rândul cărora au eşit Domni pământeni, acela la care frumoasele însuşiri se măsoară mai avantagios după numărul bisericilor, este cu siguranţă neamul Cantacuzineştilor. Muntenia toată, şi chiar Oltenia, e presărată cu monumente de ale lor. Ele se ţin parcă şir dela Comana, de lângă Dunăre, trecând prin Bucureşti, şi apoi dealungul Prahovei până în creerul munţilor, la Sinaia. Numeroase mici schituri, un fel de popasuri la distanţe anume calculate, legau între ele aceste mânăstiri şi biserici. Existenţa acestor metoaşe se mai poate lesne urmări, mai ales între vechia reşedinţă Cantacuzinească din Filipeşti şi mânăstirea Sinaia. Azi cele mai multe din aceste clădiri au dispărut. Altele sunt în stare de ruină, sau au fost astfel prefăcute în cât de abià se mai ghiceşte forma originală.

Aceiaş soartă au avut-o şi clădirile civile ale timpului.

Astfel, de pildă, numai nişte ziduri în ruină ne-au mai rămas din splendidele şi măreţile palate ale neamului Cantacuzinilor în vestita lor reşedinţă de odinioară de pe malul Prahovei, dela Filipeştii de Târg.

Despre aceste biserici şi palate ale Postelnicului Constantin Cantacuzino ne vorbeşte şi Patriarchul Macarie, amicul său (1).

După ce descrie bisericile sale «cu admirabile zugrăveli cari fiind lucrate cu aur, pe păretele gol, uimesc pe spectator prin luciul lor, nespus mai mult decât dacă ar fi lucrate pe pânză», se opreşte şi la clădirile civile. Despre

(1) Călătoriile Patriarchului Macarie de Antiochia în ţările române. 1653 1658. Ediţia D-rei Cioranu, 1900. pag. 124 şi următoarele.

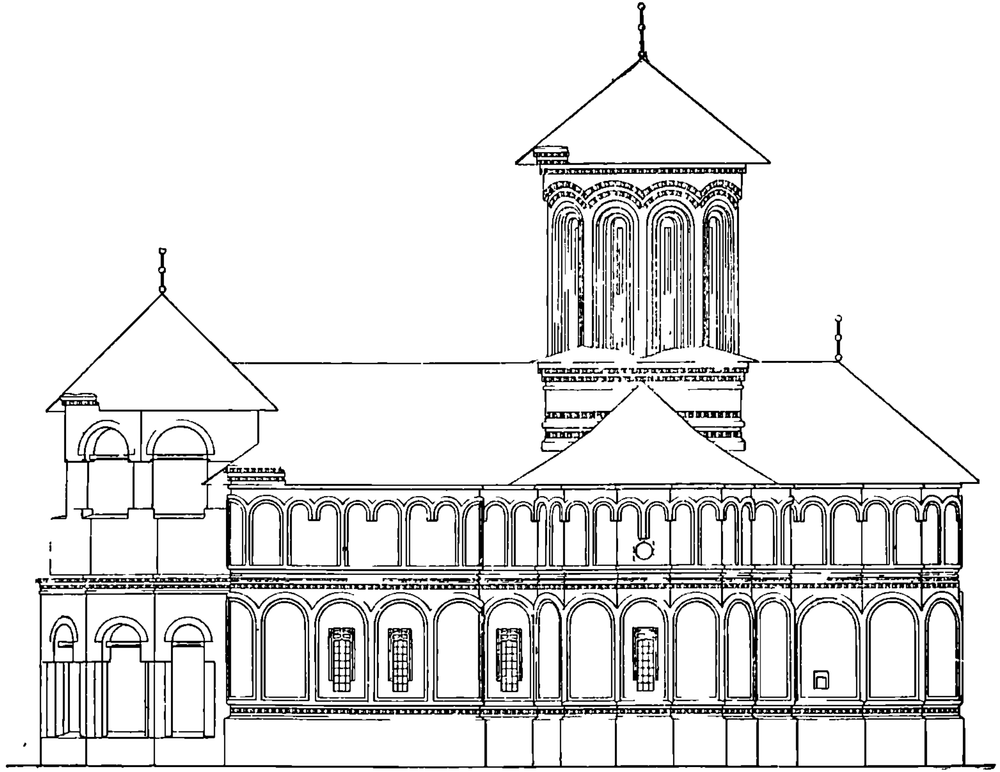
Lungimea exterioară, în afară de soclu: 26.60 m.

Fără pridvor: 21.30 m.

Lărgimea exterioară, fără soclu: 11.10 m.

Inălțimea până d'asupra cornișei bisericii: 8.60 m.

Inălțimea până la piciorul crucii din turlă: 20.50m.

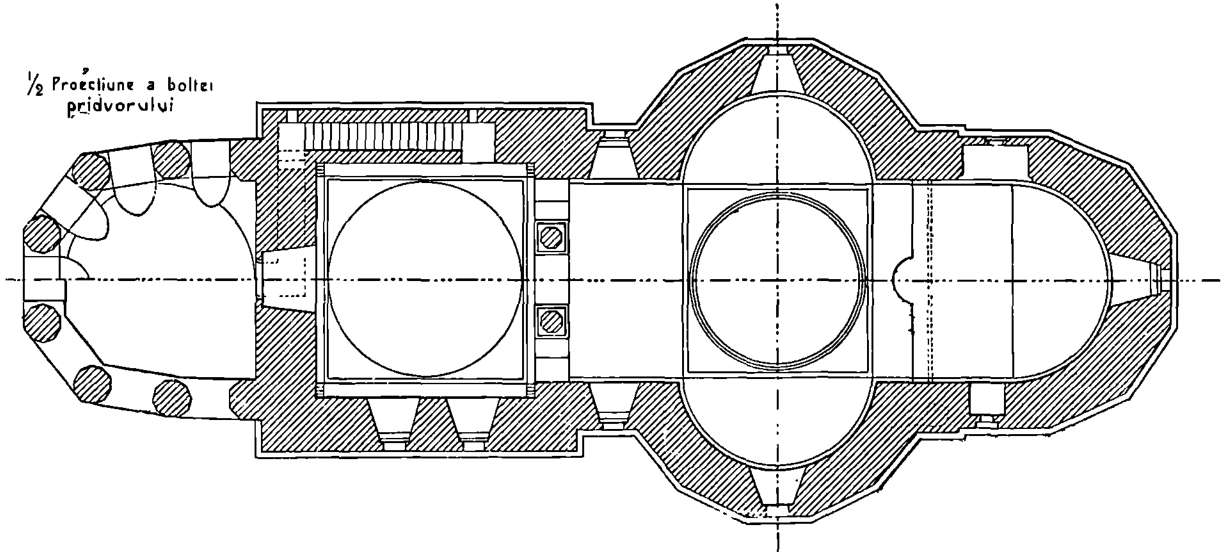

ELEVAȚIE
Vedere laterală a Bisericii,

frumoasele instalaţiunii ale acestuia ne spune: «Palatul Postelnicului e compus din zidiri princiare, ce te uimesc, mai frumoase decât acele din Capitală. El are o delicioasă baie caldă de marmură frumoasă, la care apa se aduce pe roate din râul ce serveşte de asemenea, prin nenumărate canaluri, la irigaţiunea livezilor şi a grădinilor. Odăile sunt după modelul acelor din Constantinopoli. In adevăr, toţi aristocraţii munteni posedă vile admirabile din punct de vedere al arhitecturii. Fiecare din ei mai are câte o mânăstire a sa, bine înzestrată. Toţi rivalizează, întrecându-se prin frumuseţea zidirilor şi stabilimentelor. Aci se încheie toată ambiţiunea şi mândria lor. Când se întâmplă ca vreunul din ei să fie destituit, se retrage la vilă, petrecând restul vieţei în clădirile şi vecinătatea mânăstirii sale.»

Şi mai mândre trebue să fi fost la Filipeştii de Pădure clădirile Spătarului Toma Cantacuzino, despre care se spune că aveà palate «mai mari şi mai desfătate decât toate casele celorlalţi Cantacuzini.»

Dar toate acestea au dispărut. Mai bine păstrate au fost numai unele biserici. Puţinele ce ne-au rămas sânt dar cu atât mai interesante şi merită un studiu amănunţit, căci înfăţişează tipuri noi, cari îmbogăţesc tezaurul artistic al acestei ţări. Dacă nu prin vechimea lor, ele se impun însă prin formele lor deosebite. Prin numeroasele lor relaţiuni şi prin călătoriile lor în străinătate, Cantacuzinii au introdus în arhitectura bisericelor din ţară multe elemente noi, cari se generalizează apoi, în parte cel puţin, în stilul românesc posterior. Chiar numai din acest punct de vedere documentar, asemenea

Planul Bisericii,

monumente trebuesc să fie cercetate şi aduse la o mai largă cunoştinţă.

Una din aceste biserici care, fiind mai adăpostită, a scăpat şi de măcinarea vremii şi mai ales de mâna prefăcătoare a omului, este bisericuţa din 1688, a Spătarului Toma Cantacuzino, din Filipeştii de Pădure.

La poalele ultimelor ramificaţiunii ale munţilor, în plăcuta regiune a dealurilor din judeţul Prahova, nu departe de malul Proviţei, se află ascuns, sub dealul Ciacârul, liniştitul sat Filipeştii de Pădure. Casele-i vesele şi plăcute sunt acoperite cu şindrilă, au pridvoare frumos ornamentate şi mai toate se pierd în verdeaţă.

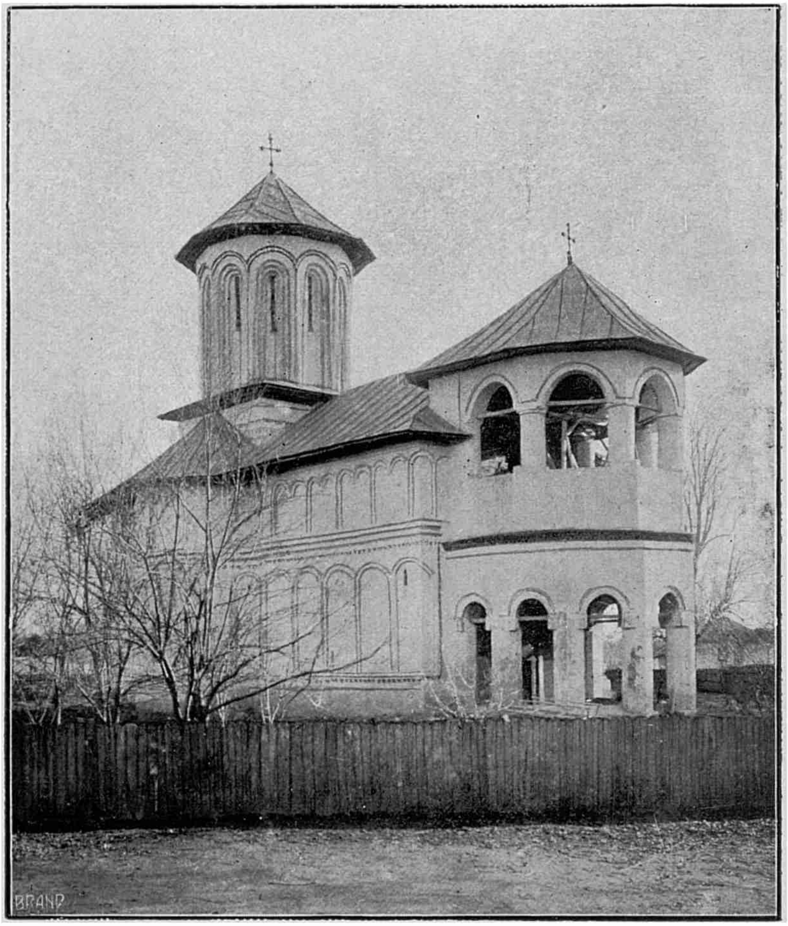
Intr'o parte a satului, pe sub coastă, se ridică biserica vechiului cimitir. Dela prima vedere ea face cea mai bună şi mai plăcută impresie. Deşi o simplă şi mică biserică de sat, fericitele ei proporţiuni fac din această clădire un adevărat monument artistic.

Ea se mai distinge de îndată printr'o particularitate cu totul originală, prin pridvorul ei poligonal cu două caturi, dispoziţie extrem de rară, dacă nu chiar unică, în ţara noastră.

De altfel planul bisericei este cel obişnuit: pridvorul (exonarthex) e urmat de tindă sau pronaos (narthex), despărţit de naos (chorul) printr'un perete susţinut de doui stâlpi de piatră uniţi prin arcuri în semicerc. Naosul are forma obişnuită cu cele două sânuri sau abside laterale. Absida principală a altarului este ridicată cu înălţimea unui trepte deasupra restului bisericei. Două firide laterale în zid servesc drept proscomidie şi diaconicon.

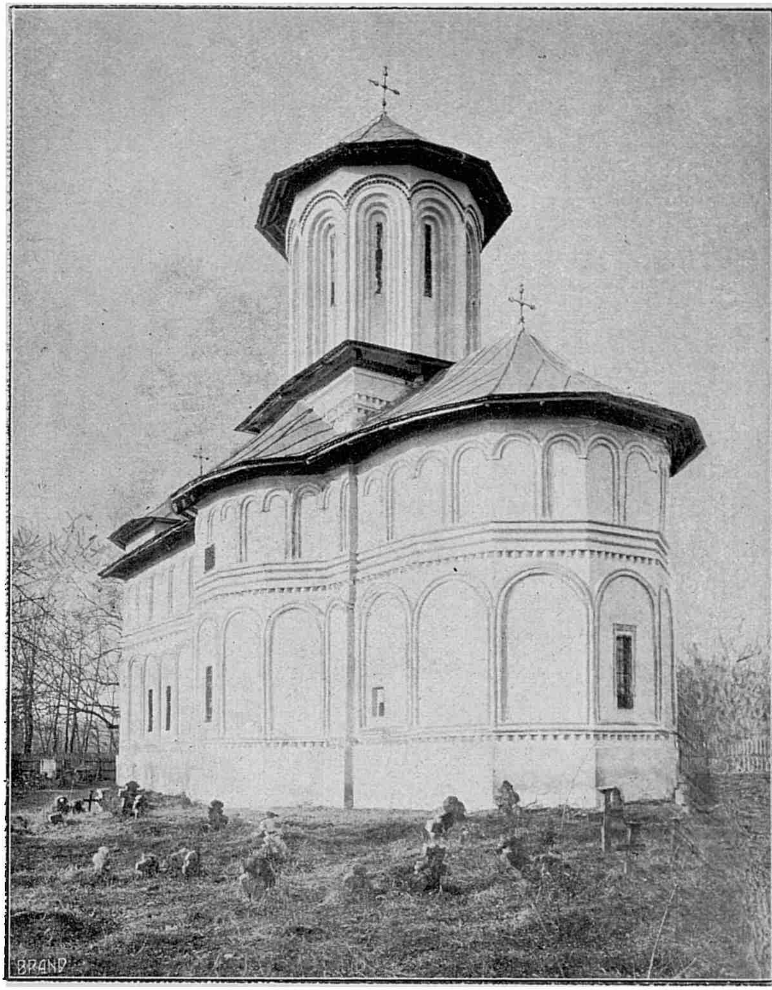

Secţiune longitudinală.

Biserica dinspre Apus. Starea actuală.

Biserica are o singură turlă care se ridică deasupra naosului, susţinută de patru arcuri mari prin intermediul celor patru pendentive. Interiorul turlei este cilindric şi se termină printr'o calotă în jumătate de sferă. Turla are înfăţişarea exterioară decagonală şi se ridică pe un

Biserica dinspre Răsărit.

tambur cu baza patrată. Lumina pătrunde prin zece ferestre înalte şi înguste. Ele sunt prinse în arcuri concentrice, ce merg retrăgându-se spre interior. Este tipicul bizantin foarte răspândit la noi. Jumătatea inferioară

a acestor ferestre a fost posterior astupată cu cărămizi, cari au rămas şi acuma netencuite în interior.

Naosul se compune dintr'un arc larg, o boltă cilindrică de 2,70 metri lărgime şi din pătratul celor patru arcuri mari cari susţin turla. Cele două abside laterale sunt semicirculare în interior şi poligonale în afară. Ele sunt luminate prin câte o fereastră aşezată în axa transversală a bisericii, precum şi prin câte o deschidere rotundă la înălţimea naşterii bolţilor. Arcurile mari au legături de lemn, în scop de a anihilà presiunile laterale.

Absida cea răsăriteană are deasemeni o fereastră în axa ei. Toate aceste ferestre sunt aproape la fel: în arcaturile simulate ale catului inferior sunt deschideri lungueţe încadrate de chenare de piatră cu ornamentaţie în stilul gotic, particular bisericilor din Moldova, trecut de aci şi în Muntenia.

Proscomidia şi diaconiconul primesc lumina prin nişte ferestrue mai mici.

Pronaosul, aproape pătrat, este boltit în semi sferă; bolta se reazimă, prin ajutorul pendentivelor pe patru arcuri, puţin eşite din zidurile pătratului.

In peretele din spre miază noapte o uşă dă acces la o scară repede şi îngustă, cu trepte masive de ştejar, ascunsă în grosimea zidului. Această scară, după ce face o cotitură de 90°, se urcă în zidul din spre apus şi ajunge la catul superior al pridvorului printr'o uşă aşezată în axa bisericei. Două ferestrui, în genul celor dela proscomidie şi diaconicon, din care una la cotitură, dau scării lumină din spre miază noapte. Culoarul scării e clădit în boltă cilindrică. Panta nefiind suficientă, profilul bolţii

Stâlpii şi zidul despărţitor între pronaos şi naos.

e brusc întrerupt în mai multe părți, ridicându-se tava-nul pentru a permite urcarea scării.

Pronaosul este luminat din partea de miazăzi prin două

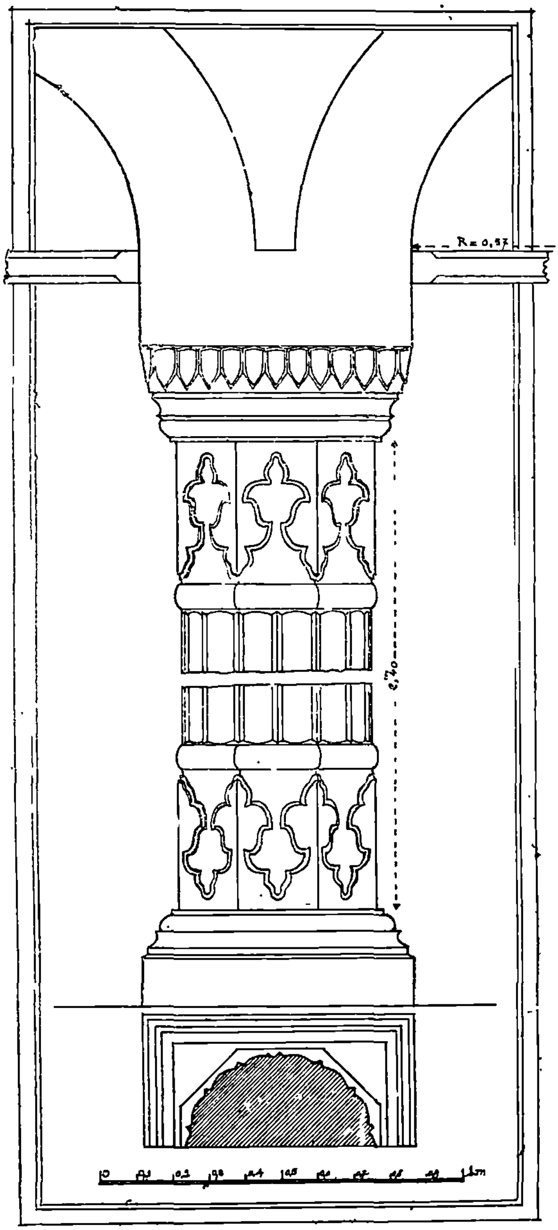
ferestre; partea de miazănoapte fiind ocupată de scara ce urcă la clopotniță.

Coloanele ce susțin zidul dintre pronaos și naos au o formă deosebită și frumoasă. Fusul are canelure sau glafuri verticale. Ele au forme proeminente și sunt separate prin dungi mult mai subțiri între ele.

Deasupra soclului și sub capitel coloanele prezintă câte o fâșie largă, octogonală, despărțită de glafuri printr'un inel gros. Această porțiune a stâlpului e împodobită cu flori de crin în relief. Suprafața adâncită prezintă deasemeni motivul floarei de crin, răsturnat însă în acest caz. Acest ornament amintește unele motive ale capitelelor din mănăstirea Curții de Argeș, dela care se poate să se fi inspirat meșterul dela Filipești. Același motiv se regăsește în tocmai și la mănăstirea posterioară dela Horez.

Capitelul coloanei e pătrat, compus din mai multe rânduri de ciubuce și deasupra un șir de ove prelungite. Tăblia capitelului e foarte largă și masivă. Soclul este deasemenea profilat și alcătuit dintr'un pătrat de aceeași proporție ca și tăblia capitelului. Fusul stâlpului are același diametru peste tot. Materialul din care sunt lucrate aceste coloane este o gresie moale, care prin acțiunea umidității a început să se descompue. Bârne de lemn, cu zugrăveală peste o tencuială subțire, leagă nașterile arcurilor.

O formă cu totul particulară are pridvorul bisericii. Partea lui inferioară reprezintă în plan un poligon neregulat. Coloanele așezate pe un parapet masiv sunt decagonale, cu excepția celor angajate în zidul bisericei. Bolta

Planul Coloanei.

prezintă o calotă sferică şi arcurile ce reunesc coloanele sunt prelungite prin mici penetraţiuni oblice ce întretae bolta cea mare. Legături de lemn subtind arcurile.

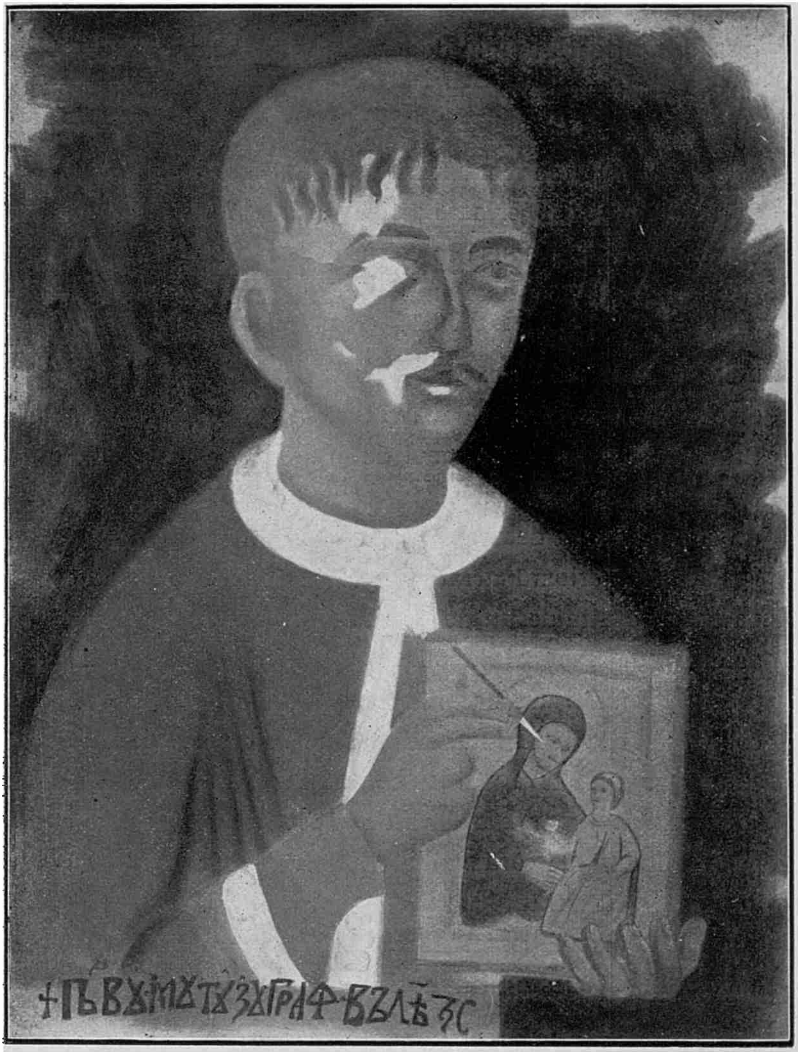
Catul de sus al pridvorului se ridică pe acelaş plan ca partea inferioară numai până la înălţimea parapetului. Coloanele fiind două la număr mai puţine decât jos, dau pridvorului dispoziţia unui poligon decagonal neregulat. Coloanele sunt cilindrice; naşterile arcurilor sunt unite, ca şi jos, prin legături de lemn, şi bolta este tot în calotă sferică. Arcurile—cum este dealtmintrelea aproape constant în arhitectura ţărei noastre sânt puţin în retragere în raport cu suprafaţa zidului timpanelor.

S'ar puteà presupune că acest pridvor-clopotniţă, cu toată armonia liniilor sale, nu se preà leagă bine cu restul clădirii, şi că ar fi fost adăogat ulterior.

Se dovedeşte însă, din contră, că el este contimporan cu restul clădirii şi că construcţia lui e strâns legată cu a bisericii. Intr'adevăr, peretele bisericei în interiorul pridvorului este într'acelaş plan cu soclul acestuia, iar nu cu pereţii bisericii din afară de pridvor, cum ar fi cazul, dacă acesta n'ar fi existat în timpul construcţiei bisericii, ci s'ar fi adăugat în urmă.

Mai mult încă: scara prevăzută în grosimea zidului bisericei arată într'un mod neîndoelnic, că dela începutul construcţiei şi catul de sus al pridvorului erà prevăzut în planul general. In fine, pe pictura murală, ctitorii sunt reprezentaţi ţinând în mână biserica aşà cum o vedem astăzi, cu pridvorul ei cu două caturi. Catul superior serveşte drept clopotniţă.

Infăţişarea exterioară a corpului principal al bisericei

Portretul zugravului Pârvu Mutu, 1692.
După pictura de el însuși pe zidul scărei „dela clopotniță.

este cea obișnuită. Planul pronaosului reese puțin în

afară, fiind mai lat decât naosul. Absida principală are forma exterioară a unui dodecagon neregulat; iar absidele laterale formează un poligon neregulat cu patrusprezece laturi.

La bază clădirea repauzează pe un soclu puternic, despărțit de partea superioară prin niște zimți formați din un șir de cărămidă dispusă în colțuri, ca dinții de ferestreu.

Intreaga clădire este împărțită, numai pe dinafară, printr'un brâu orizontal așezat cam la înălțimea nașterii bolților. Această despărțire exterioară ar presupune o dispoziție interioară în două caturi, care nu există însă. Brâul, destul de lat în cazul de față, este compus dintr'un rând de cărămizi dispuse în dinți de ferestreu și un ciubuc întreit deasupra.

Partea inferioară a fațadei e împodobită cu arcade oarbe, alcătuite de un dublu ciubuc în relief, după modelul așà de respândit la noi. Partea superioară a fațadei prezintă o înfățișare osebită. Arcadele mult mai mici se cobor până la brâu numai din două în două; celelalte sunt întrerupte ceva mai jos de nascerea arcurilor.

Cornișa se compune dintr'un ciubuc și deasupra lui patru rânduri de cărămizi, alternativ așezate pe lat și în dinți de ferăstrău.

Această dispoziție, frecuentă de altfel și la alte monumente, se regăsește și la cornișa și la arcaturile turlei bisericei noastre.

Proporțiile bisericei sunt următoarele: Lungimea d'asupra soclului e de 21,30 m. fără pridvor, iar 26,60 m. cu pridvor. Lărgimea exterioară, tot d'asupra soclului, e de 11,10 m. Inălțimea dela pământ până d'asupra cornișei

Aga Matei Cantacuzino, tatăl Spătarului Toma,
şi Jupânița Bălaşa, soția sa, cu fiica lor. După pictura murală.

8,60 m; dela pământ până d'asupra cornişei turlei 17,80 m., iar până la piciorul crucei din turlă 20,50 m.

Cărămida nu este de un format absolut egal; dimensiunile ei mijlocii sunt 28 cm.×14 cm. şi 4 cm. grosime.

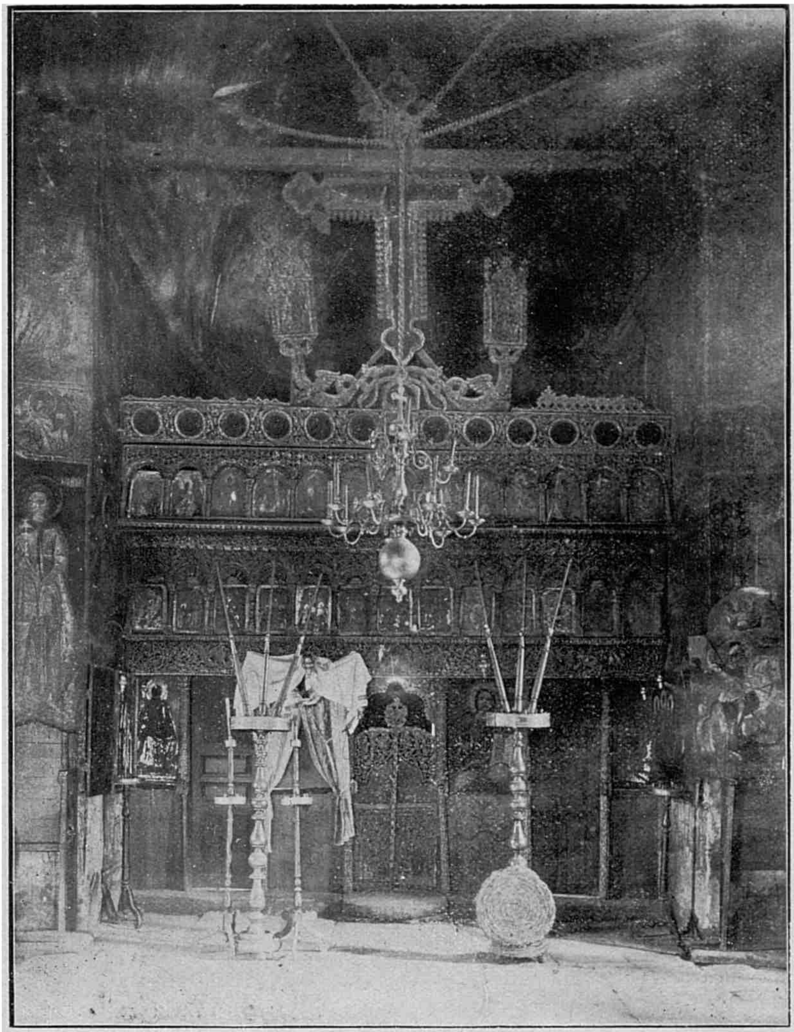
(Cărămida palatului dela Măgureni, zidit de Şerban Vodă Cantacuzin, este ceva mai mică : 26—27 cm.×12—13 cm. şi 4 cm. grosime).

Până acuma câţiva ani acoperişul erà de şindrilă; acum este de tablă neregulat aşezată. In genere acoperişul pare a fi prea ridicat. Din pictura ctitoricească se vede că atât turla mare a bisericei cât şi catul superior al clopotniţei se profilau mai bine, degajându-se mai mult din acoperiş. Căpriorii de lemn ai acoperişului sânt de dimensiuni slabe şi neîngrijit cioplîţi.

Exteriorul bisericii este peste tot tencuit şi spoit, exceptându-se câtevà rânduri de cărămidă dela cornişe. Din această cauză nu se poate recunoaşte dacă exteriorul a fost odată zugrăvit sau nu, deşi preotul bisericii, care slujeşte de mult în Filipeşti, crede a şti că au fost picturi exterioare.

Ca sculptură în piatră, în afară de coloanele din interior, descrise mai sus, mai sunt chenarurile ferestrelor, cioplite cu motivul gotic foarte răspândit şi în toată ţara Românească.

Din punct de vedere constructiv, biserica din Filipeşti, ca şi de altmintrelea mai toate bisericile din această epocă, este executată într'un mod stângaciu şi de mâini puţin experimentate. Nepotrivelile sunt numeroase. Astfel partea exterioară a naosului, dintre pronaos şi absidele laterale, nu este de aceaşi lungime pe ambele părţi ale bisericii. Arcadele faţadelor au o distribuţiune inegală, care nu este aceiaşi pe partea de nord şi pe cea de sud; laturile poligoanelor absidelor nu sunt egale. Bolţile sunt deasemeni neregulate. Tencuiala este aplicată în-

Tâmpla.

tr'un mod foarte neegal şi îngreunează liniile construcţiei atât în interior cât și mai ales în exterior, unde de-

sigur tencuiala a fost reînoită, probabil chiar de mai multe ori.

Cu toate aceste mici defecte şi imperfecţiuni, biserica are un aspect foarte plăcut, graţie proporţiunilor ei reuşite.

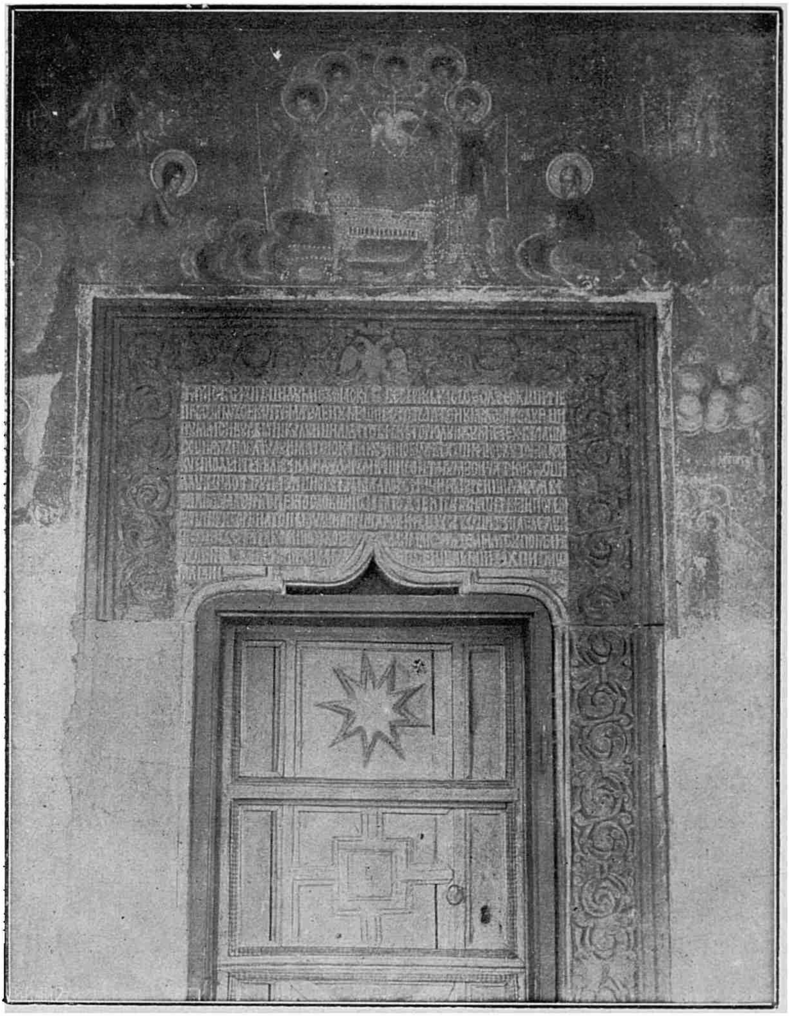
* * *

Intrarea în biserică se face printr'o uşă îngustă şi joasă: 0,90×2.20 m. Ea este prinsă într'un chenar de piatră moale, care s'a tocit şi măcinat în parte. Dejurîmprejur chenarul e sculptat cu arabescuri florale; deasupra uşii chenarul se încheie printr'o acoladă frântă.

Partea superioară a chenarului e formată dintr'o lespede de aceeaşi piatră, purtând inscripţiunea, deasupra căreia, în mijloc, se află stema Cantacuzinească a vulturului cu două capete şi cu coroană.

Pisania cu frumoasă literă chirilică glăsueşte astfel:

† Această sfăntă şi Dumnezeiască besearică, ca să se slăvească şi în ne | preastan să se cănte marele nume şi peste toate numele marelui şi | numai singur veačnicului şi al atotfăcătoriului Dumnezeu, Bălaşa, | soţiia răposatului Mateiu Ca(n)tacuzino biv vel agă şi fiiu său Toma Ca(n)ta | cuzino den temelie zidindo, o au rădicat şi o au înfrumusiţat, închinăndo şi | aducăndo întru paza şi scutirea marilor Sfinţi Arhierei şi Dascali Va|silie cel Mare, Grigorie B(o)goslov şi Ion Zlatoust, pentru bună şi în veaci pomeni|rea părinţilor şi a tot neamului lor şi a lor carea o (a)u săvărşit, în zilele lui | Io. Şerban Ca(n)tacuzino B(asarab) Voevod, mai mare frate a mai sus pomeni|tului Mateiu C(antacuzino), la anul deia spăsenie lumei 1688 M(i)s(i)ţa Maiu dni(=zile) 2.

Uşa de intrare cu pisania.

Din această inscripţie reiese clar că biserica a fost din temelie zidită în anul 1688 de către spătarul Toma Cantacuzino, fiul Agăi Matei şi de soţia acestuia Bălaşa. Ma-

tei, mort la 1679, fiind fiul lui Constantin Postelnicul, iar acesta fiul lui Andronic Cantacuzino, se vede ramura din care făcea parte spătarul Toma, ctitorul bisericii. Despre acesta avem ştiri precize prin genealogia Banului Mihai Cantacuzino, scrisă la 1787 ([1]).

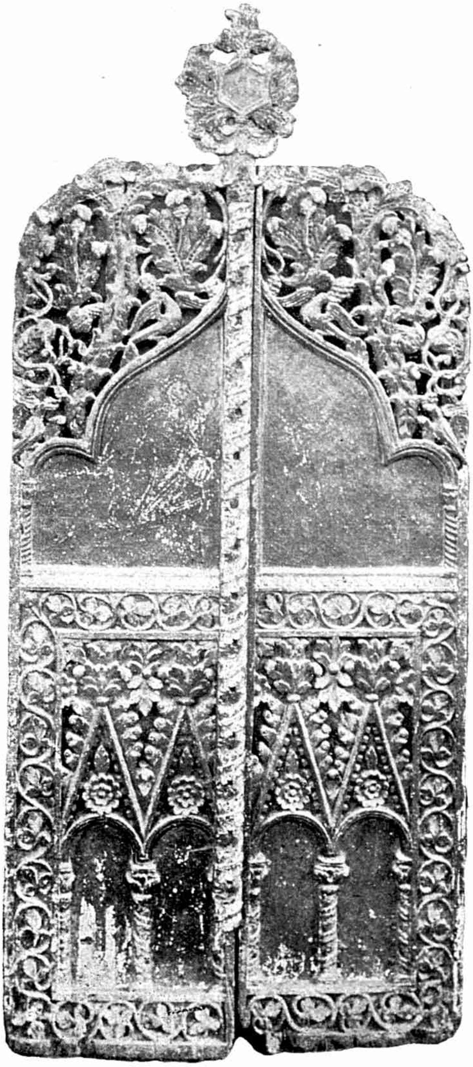
«Numitul Toma eră om vesel, trăiă desfătat: se vede şi după locuinţa lui. Casele lui, le aveà: una la Filipeştii de Pădure şi alta la Bucureşti, erau mai mari şi mai desfătate decât toate casele celorlalţi Cantacuzini.» Mai departe ne spune biograful său: «El s'a însurat la Valahia cu fata cuparului Duca dela Vai-de-ei, din judeţul Prahovei, care Duca eră ginere Herăscului ..... Numitul Toma spătarul a născut cu cocoana lui, cu Herasca, un copil, care a murit încă trăind tată-său.»

Pe zidul ctitoricesc, la dreapta intrării în biserică, sânt pictaţi Aga Matei şi soţia sa Bălaşa susţinând în mână biserica; în faţă fiica sau nora lor, căreia Bălaşa îi pune mâna pe cap. La spatele Agăi Mateiu e fiul lor, Toma.

Aga Matei e înfăţişat cu capul gol, cu o mică mustaţă brună. Pe umeri o dulamă verde blănită cu negru şi guler de samur şi mic şir de nasturi. Dedesupt apare un anteriu de brocard roşu, strâns de o cingătoare aurită, în care e prinsă o basma albă. Pânăla brâu haina e încheiată de un rând de nasturi de metal. In picioare papuci gălbui.

Jupăniţa Bălaşa e îmbrăcată într'o dulamă verde, blănită cu negru, lungă până la pământ. Părul, dincare se vede numai o bandă largă d'asupra frunţei, e strâns legat cu o maramă albă, care se întinde pe piept şi pe

([1]) Ediţiunea Iorga; pag. 352 şi următoarele.

Ușa Impărătească.

umeri. La gât colane de mărgăritare; un lanț din inele mari de aur cade pe piept; cercei de aur în urechi.

Jupânița e într'o dulamă blănită, de brocard roșu cu desenuri mai arătoase ca ale lui Matei; mânecele, ca și la Bălașa, albe, cu chenar de samur. Mărgele la gât, cercei, inele, brățări.

La spatele lui Matei apare Spătarul Toma, autorul bisericei, care a ținut să dea locul de cinste de curând răposatului său părinte. Toma e încă tânăr, fără mustață; îmbrăcat în dulamă gălbuie cu guler de samur.

Viața spătarului Toma, care moare la 1721 în Rusia unde fusese împământenit, merită să fie cunoscută.

Genealogul familiei ne arată că: «la anul 1711 în vremea ce aveà Petru-cel-Mare războiu cu Turcii, mergând Constantin Brâncoveanu Voevod, din poruncă în ajutorul Turcilor, și ajungând până la Urlați, ce este un sat în țară, în județul săcuenilor, a pus acolo ordia lui, și acolo, așteptând până, cu dare de bani, și-a isprăvit a se întoarce la București, atunci spătarul Toma, cu câțivà oameni ai lui credincioși și cu Stoica Ceaușul Spătăresc, a fugit și s'a dus la Impăratul Petru, ce atunci se aflà cu lagărul la Prut.

«Impăratul l-a primit în slujbă ca Gheneral Maior, dându-i și un polc de călărime ... și l-ea poruncit să meargă și la cetatea Brăila..... Dela Brăila tot atunci, la anul 1711, Toma Cantacuzino s'a repezit la casa lui, la Filipeștii de Pădure, unde acolo venind veste, la luna lui Iulie, cum că s'a încheiat pacea Turcilor cu Rusia, și că împăratul Petru a purces spre Lehlia, s'a temut numitul Cantacuzino să meargă drept prin țară după Împăratul, fiindu-i frică să nu-l prindă Turcii, ci a trecut la Brașov în Transilvania și s'a dus la Petreburg tot într'acel an.»

Familia ctitorilor. Pictură pe zidul interior dela intrarea bisericei.

«La anul 1717 s'a dus, cu ştirea Impăratului, la Transilvania, la Braşov, ca să facă mijlocire să-şi scoață cocoana şi copilul din țara Românească, să o aducă la Rusia; pe care a găsit-o la Braşov, izgonită de Constantin Brâncoveanu Voevod» de unde s'a dus la St. Petersburg.

La 1718 Petru cel Mare printr'un ucaz porunceşte ca lui «General-Maior Grof Cantacuzino pentru a lui slujbă şi pentru venirea din Valahia a familiei lui la dânsul..... să-i se deà în Rosia mică din satele hainilor, ale Mirovicilor, la Periaslov o casă şi toată averea câtă o ţineau ei.» După moartea lui Toma, «jupâneasa, soţia numitului Cantacuzino, a stăpânit aceste sate în toată viața ei;...

şi neavând dela soţul ei copii clironomi, au rămas satele iar împărăteşti.»

Inainte de această înstrăinare a sa, aflăm, din aceeaşi sorginte sigură, că «Toma Cantacuzino a avut multă avere în Ţara-Românească: case, sate, moșii, vii, munţi, bălţi, cari toate acestea le-a stăpânit rudenia lui Cantacuzino dela pribegia lui, până la căderea Cantacuzinilor, adecă până la anul 1716. Atunci domnind la Valahia Nicolae Mavrocordat Voevod, le-a luat toate acestea dela Cantacuzin, cu cuvânt că nu se cuvine pe hain să-l clironomisească rudele, ci spre pildă să se deà străinilor.»

Astfel se împrăştiară bogăţiile spătarului Toma, care, după cum se vede, aveà şi gustul clădirilor frumoase.

In afară de biserica ce ne ocupă, dela Filipeşti, «el a zidit o frumoasă mănăstire, ce se numeşte Poiana, şi ce este împotriva Câmpinei, peste apă, în malul Prahovei, care biserică a isprăvit-o, iar zidurile cele împrejurul curţei mănăstirii, casele, clopotniţa, numai le-a început, lucrându-le până la un loc. S'a întâmplat pribegia, şi dintr'aceia au rămas neisprăvite.»

Rămăşiţele acelei biserici se mai văd şi azi. Şi din palatul său dela Filipeştii-Pădure, de lângă biserică, s'au mai păstrat bolţile frumoase şi enorme ale pivniţelor clădirei vechi, în urmă cu totul transformată.

Neatinsă a scăpat, din fericire, biserica aci descrisă.

Interiorul ei mai cu seamă e bine conservat, şi nestricat de reparaţii. Numai acţiunea timpului şi mai ales fumul lumânărilor au întunecat picturile, cari din cauza umezelei au început în unele părţi să se cojească.

Şi în privinţa picturei biserica noastră prezintă o par-

Familia ctitorilor. Pictură pe zidul dinspre Nord.

ticularitate însemnată: pe când la cele mai multe pictura e datorită unor anonimi, aci avem nu numai numele zugravului, ceeace e destul de rar, dar chiar portretul lui, fapt încă şi mai neobişnuit şi deci preţios.

Intr'adevăr, chiar d'asupra uşei, în interior, se află inscripţia: *† Pârvu Mutul, Zugraf vel leat 7200 (1692).* Aceeaşi inscripţie, fără dată, se repetă apoi pe portretul său, care se află pictat pe zidul scării ce duce la clopotniţă. După cum se vede din reproducerea dată aci, zugravul Pârvu e reprezintat ţinând în mâna stângă o icoană a Maicei Domnului cu Isus, iar în dreapta un penel. E îmbrăcat într'o haină verde cu chenare de blană albă; mânecare roşii. Figura de tânăr; părul închis cade în

bucle pe frunte. Din nefericire pictura e deteriorată fiind atinsă la ochiul drept şi la buză.

Alături de portretul lui Pârvu, care pare a fi fost zugravul şef al bisericei, se mai vede reprezintat în mai mic un alt zugrav, ajutorul lui. Pe acelaş părete urmează apoi portretul vătafului, cu biciul în mâini, arhitectul clădirei; apoi portretul preotului şi în fine Sf. Fecioară lovind cu ciocanul pe Satana, pe care o izgoneşte din locaşul Domnului, ridicat de cei precedenţi. Asemenea portrete ale meşterilor bisericei se găsesc şi la Horez.

Numele preotului aci pictat poate să fie al lui *Erei* din Braşov, pe care-l vedem în capul pomelnicului pe zidul din proscomidie; tot acolo revine numele de *Pârvu* urmat de: *Neagoe, Neculai, zugravi.*

Biserica, a cărei temelie a fost pusă, după cum arată pisania, la 1688, a fost gata pictată numai în 1692, cum ar dovedi data inscripţiei zugravului. Ingrijirea cu care e făcută pictura motivează acest lung timp de lucru.

Căci părţile încă bune, ce ne-au rămas, ne dau o idee de splendoarea zugrăvelei de odinioară. Zugravul Pârvu trebue să se fi condus de izvoadele picturii din bisericile Postelnicului Constantin Cantacuzino, pe cari le laudă atâta Patriarchul Macarie, atribuindu-le unui zugrav al lui Vasile Lupu.

Toată pictura e făcută al fresco, conform preceptelor atonite. Pe tencuiala încă proaspătă se indicau întâi contururile figurilor de către meşterul zugrav, iar apoi ucenicii umpleau câmpurile cu diferite culori, dinainte stabilite. Toate aceste operaţiuni sunt consemnate în «Erminia sau ustavul, sau gramatică a meşteşugului

Sfinţii mari mucenici: Minà, Victor, Nistor şi Dimitrie.

zugrăvirei bisericei», care fiind consfinţită la Muntele Athos, s'a perpetuat şi la noi, până aproape de zilele noastre, alterându-i-se însă cu timpul caracterul curat bizantin. La Filipeşti se păstrează încă tradiţia cea bună.

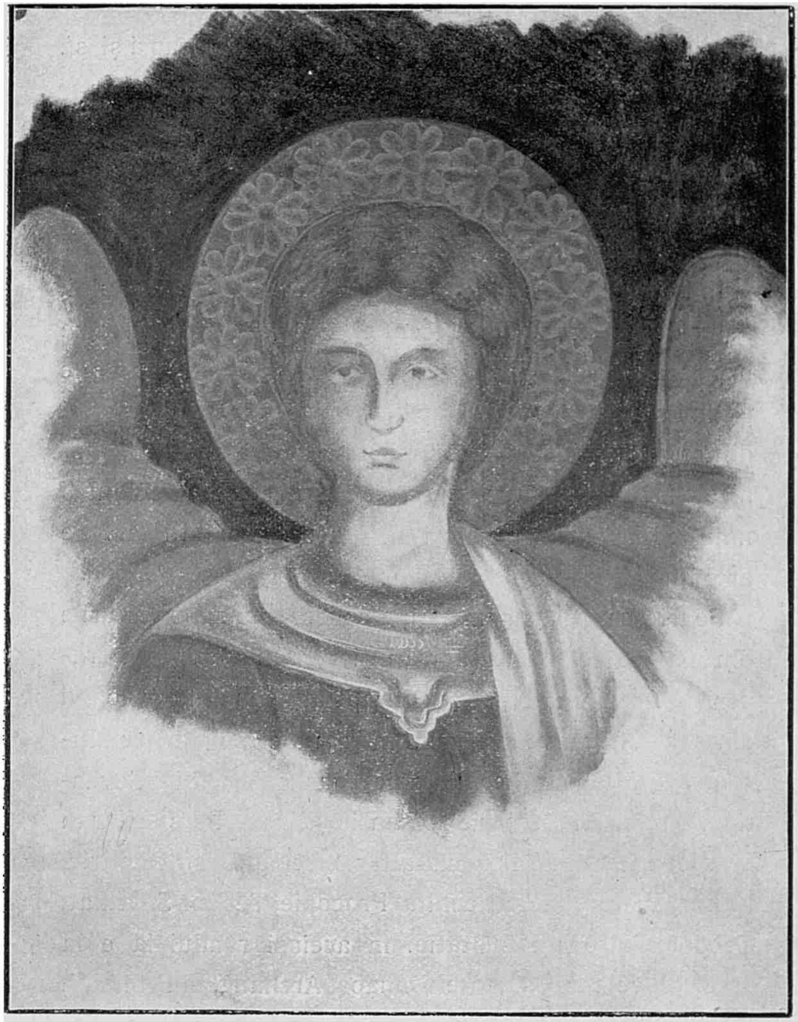
O deosebire se constată între picturile sfinţilor şi acele ale ctitorilor, cari, în mod firesc, sunt mult mai liber, mai naturalist interpretaţi. In biserica de faţă, toţi trei păreţii tindei sunt acoperiţi cu portrete ale familiei ctitorului. In dreapta intrării sunt, după cum am arătat, părinţii Spătarului Toma Cantacuzin. In stânga e şeful familiei: Marele Postelnic Constantin, † 1663, bunicul autorului bisericei, urmat de numeroşii săi copii. Pe păretele dinspre miazănoapte e înşirată din nou familia acestuia: în cap e al doilea fiu al său, Şerban Voevod şi Domniţa Sa, amândoi cu coroane de aur pe cap. Urmează apoi Marele Spătar Drăghici (?); Constantin Stol̃nicul (?); Aga Matei şi Marele Spătar Mihai, toţi cu soţiile şi copiii lor. Inscripţiile numelor fiind şterse, afară de aceia a Spătarului Mihai, identificarea celorlalţi e făcută numai după asemuirea figurilor cu alte portrete cunoscute ale lor.

Costumele lor nu diferă decât puţin, prin culoare dulamelor, de acele ale ctitorilor, descrise mai sus. Şi aceste picturi au suferit multe alterări.

Pe sub portretele ctitoriceşti se întinde peste tot în biserică aceiaşi pictură, simulând o draperie prinsă în cute regulate, după tipicul tradiţional.

Restul interiorului bisericei e tot zugrăvit cu sfinţi şi scene religioase. Distribuţia lor e în cinci orândueli, potrivit prescrierilor erminiei. Multe din scene însă nu se mai pot recunoaşte, fiind deteriorate de vechime, umezeală şi fum.

In cupola turlei e zugrăvit Pantocratorul, adică Isus atotţiitorul. Mântuitorul e reprezintat blagoslovind şi cu evanghelia în mână. Dimprejurul lui e descris un rotocol

Archanghelul Mihail; pictură murală (detaliu).

ca curcubeul şi apoi vin cetele heruvimilor şi îngerilor, Sf. Fecioară şi Sf. Ion.

In pendentive sau arcanele turlei sunt cei patru evanghelişti cu atributele lor, iar între ei sf. Mahramă şi sf. Cărămidă.

In bolta altarului e pictată şezând pe tron Născătoarea de Dumnezeu cu pruncul Hristos în braţe; apoi urmează dumnezeiasca liturghie şi cumunicarea domnescului trup şi sânge către apostoli; apoi sf. ierarhi.

In bolta tindei e pictată într'un cerc Maica Domnului.

Iar de jur împrejurul bisericei, începând dela altar, se urmează în fâşii suprapuse: cele 12 praznice şi sfintele patimi şi minunile cele după înviere ale Domnului, apoi dintre pildele cele mai alese ale lui Isus, precum şi praznicele Maicii Domnului şi numeroase scene din vechiul şi noul testament şi mai toţi sf. Diaconi şi sfinţii fără de arginţi.

Foarte frumoase şi mai bine conservate sunt picturile din rânduiala a cincea, adică ultimul rând deasupra draperiei şi stranelor. In sânul drept al naosului, începând din spre altar, avem figurile întregi ale ale Marilor Mucenici: sf. Gheorghe, Glikenie, Iliasar, Vicenţie, Sevastian, Bonifacie, Mercurie, Acsentie şi Iacob Persul. Iar în faţa lor în stânga, tot dela altar începând: sf. Dimitrie, Nistor, Victor, Mina, Nechita, Procopie, Teodor Stratilat, Teodor Thiron şi Eustatie. În aceiaşi rânduială e la dreapta, pe zidul dinspre pronaos, Archanghelul Mihail, iar în faţă Arch. Gavril; în deschiderea ferestrei sf. Împăraţi Constantin şi Elena, ţinând împreună crucea.

Toţi aceşti sfinţi mucenici sunt foarte demne exemplare ale bunei zugrăviri bisericeşti şi dau cea mai frumoasă măsură a talentului lui Pârvu Mutul, presupusul

Archanghelul Mihail.

lor autor. Sfinții se disting prin desenul îngrijit al figurilor, care toate sunt conform canonului: sf. Marele Mucenic Dimitrie «tânăr, mijind mustața»; sf. Gheorghie «tânăr, fără barbă, cu părul creț, până la urechi»; Th. Tiron (reprodus în capul prefeței) «cu barbă stufoasă, având perii capului de-asupra urechilor» ş. a. m. d.

Proporțiile corpului sunt în genere puțin mai mari: toți au înfățișare sveltă. Foarte bogate sunt costumele lor, din stofe divers colorate şi cu chenaruri cusute cu flori, între două rânduri de fireturi. Papucii sunt deasemeni cusuți cu fire aurite. Se vede influența bogatelor mozaicuri bizantine. Unii dintr'aceşti sfinți, cum de pildă sf. Dimitrie, Victor şi alții, poartă chiar mantii de cacom. Toți au aureolele în relief cu flori întipărite, cum nu se văd de cât în bisericile cele îngrijite. Archanghelul Mihail are armură uşoară peste cămaşa de serasir; pe umărul stâng e prinsă o draperie ce fâlfâe pe spate; în mâna dreaptă, cu mâneca sumeasă până peste cot, ține spada iar în stânga o banderolă cu inscripție. Figura tânărului archanghel e expresivă şi plină de demnitate.

Comparate cu cutele mult mai stilizate şi personagiile mai puțin expresive ale picturii bisericeşti în genere, aceste figuri denotă o mare libertate în felul în care sunt tratate. S'ar puteà presupune buna influență a şcoalelor italiene, prin care s'a regenerat vechia pictură bizantină, care predomină totuşi încă în acea epocă la noi.

Mai proaspăt conservată este culoarea picturilor din pridvorul sau amvonul bisericei, având în boltă figura pruncului Isus Hristos.

Deasupra pisaniei, pe o banderolă purtată de îngeri, în-

tr'un oval înstelat, apare Mântuitorul, coborîndu-se din ceruri, având în dreapta lui pe Maica Domnului, iar în stânga pe Ion Botezătorul și cei doi archangheli în margini. La picioarele lui Hristos: înfricoșatul scaun, înconjurat de îngeri; pe scaun se coboară Sf. Duh, sub întruparea porumbelului. De cele două părți se află cei 12 Apostoli, șezând pe strane, în spatele cărora vin cete de îngeri.

La dreapta ușii e pictată judecata cea din urmă, cu focul nestins ce ese din gura Balaurului. In para focului se trudesc tot felul de păcătoși; îngeri de foc muncesc pe cei ce se sbat în răul de foc în care sunt închipuite toate chinurile cele mai groaznice. Lângă Balaur apare Belzebut, Domnul Dracilor, iar de altă parte Cumpăna Dreptății.

Afară de Iadul cel a tot mâncător, mai sunt pictate în amvon și Raiul, Naşterea lui Adam și Evei, Izgonirea din Paradis și alte scene din istoria sfântă.

Pe lângă pictură ne mai dă o idee de bogăția și îngrijirea artistică cu care a fost făcută această biserică și restul din mobilierul interior.

Tâmpla păstrează încă toată splendoarea ei de odinioară, deşi aureala s'a mai stricat de timp. Ea e interesantă prin bogatele ornamente sculpturali, cari îi acoper întreaga suprafață. Din catul de jos al catapeteazmei de lemn sculptat nu a rămas decât ușa împărătească și stâlpii; ușile laterale au dispărut.

Ușa mijlocie, cea împărătească, cu două canaturi, e toată înflorată cu sculpturi. Câmpurile cu picturi s'au șters, încât d'abià se mai poate recunoaște scena Bunei-

vestiri, care în general e acì pictată. Partea inferioară a canaturilor e divizată în arcade despărţite prin stâlpi cu glafuri în spirală; iar deasupra arcurilor se înalţă piramide ascuţite cu vârful şi laturile cu ornamente de flori. Tot câmpul inferior al canaturilor e prins într'un chenar de vreji de trifoi. Partea superioară a uşii prezintă o ornamentaţie şi mai complicată. Între flori şi frunze frumos sculptate *à jour* se amestecă şi păsări. Cu şi mai mare belşug sunt presărate aceleaşi ornamente de flori, frunze şi paseri stilizate şi pe fâşia cea lată ce se întinde de alungul tâmplei, care în întregime e de un foarte plăcut efect decorativ. Ca element nou intervine în acoladele acestei fâşii şi stema Cantacuzinească, între doi delfini cu solzii şi coada tare stilizate.

Elementele decorative occidentale se îmbină acì cu influenţe orientale, am zice chiar persane, dând sculpturilor un aspect cu totul particular, dar foarte răspândit în secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea la bisericile noastre. Influenţe italieneşti mai directe decât acì se văd mai ales în sculpturile din bisericile spătarului Mihai Cantacuzino, după cum s'a şi arătat la biserica Colţea din Bucureşti.

Partea superioară a tâmplei e formată din două rânduri de arcade, cu stâlpi la fel cu cei dela uşa împărătească, în cari se află prinse icoanele; iar deasupra celui al doilea rând de arcade se înşiră medalioane rotunde cu icoanele sfinţilor. Incoronată e tâmpla cu o cruce pe care e pictat Mântuitorul. La baza crucii se încolăcesc doi delfini cu aripi, stilizaţi, din gura cărora se ridică câte o icoană.

Sf. Acsentie ; pictură murală.

Stranele şi mai ales sfeşnicile nu prezintă nici un interes, fiind, probabil, de dată cu mult mai recentă.

Cele două clopote de aramă aşezate în catul superior al amvonului sânt însă vechi. Cel mai mare poartă următoarea inscripţie în frumoase caractere latine :

Christian Berger gos mich (=mă turnă) in Wien. M. DC. XXXVII, iar dedesupt chipul în relief al sfântului Roch.

Celălalt clopot mai mic «s'a făcut cu cheltuiala mahalagiilor» la 1770.

* * *

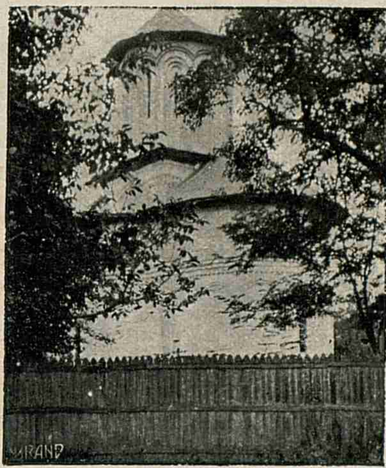
Biserica din Filipeşti e o excelentă pildă a arhitecturii noastre religioase de al doilea ordin, a unei biserici de sat mai îngrijită, precum se cuveneà pentru o clădire ridicată de către un membru al uneia din familiele cele mai puternice şi bogate din ţară.

Afară de caracterul original ce i-l dă pridvorul ei deosebit, ea mai este încă interesantă din punctul de vedere al amestecului de influenţe ce găsim aici; înrâuriri cari, altoite pe modelul şi planul primitiv bizantin, au produs la urmă un stil deosebit. Supralărgirea pronaosului precum şi coloanele dintre pronaos şi naos arată influenţa Curţii de Argeş, — minunea ce trebue să fi stat mereu înaintea ochilor ctitorilor de biserici. Prin influenţa acestui model găsim o notă orientală în monumentul nostru. Pridvorul, unic în analele architecturei române, pare a fi o importaţie italiană ; o imitaţie a campanilelui. Chenarele ferestrelor sunt gotice, pe când felul aşezărei cărămizilor, dela brâu şi cornişă, în dinte de ferăstrău, sunt

un motiv moştenit direct din modul de construcţie bizantin. Deasemeni şi arcaturile turlei. Arcadele oarbe, în relief, ale pereţilor exteriori, sunt o caracteristică a arhitecturii Ţări Româneşti, rezultată dintr'o lungă desvoltare tot a modelurilor bizantine. La început ele corespundeau unei adevărate cerinţe constructive, iar în urmă au ajuns un simplu ornament aplicat pe faţadă.

Aşa cum se prezintă, această mică biserică de sat întruneşte, în grade diferite, diversele influenţe cari au întipărit monumentelor noastre caracterul lor particular în veacurile al XVII şi al XVIII. Ca atare, merită să oprească un moment atenţiunea noastră. Amestecul diferitelor stiluri, departe de a produce contraste neplăcute, ne arată un tot bine armonizat şi este o pildă a gustului ce-l mai posedau în acea vreme modeştii constructori ai acestor clădiri.

Şi biserica din Filipeştii nu este singura de acest fel, care merită să fie mai bine cunoscută. Căci multe mai sunt monumentele de artă din ţară ce ignorăm încă.

Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu.—21943.